

УДК 374.7:37

Опольська А. В.

НЕПЕРЕРВНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ДЕФІНІЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається проблема забезпечення неперервності у педагогічній післядипломній освіті; зазначається, що освіта повинна охоплювати все життя людини з метою її конкурентоздатності на ринку праці та духовного збагачення. Розглянуті основні дефініції, що характеризують неперервну педагогічну освіту в Україні. Визначено, що неперервність педагогічної освіти в нашій країні забезпечується системою післядипломної педагогічної освіти. Розглянуті основні види післядипломної освіти педагогів. Доведено, що головним чинником, що спонукає післядипломну педагогічну освіту до розвитку, є подолання суперечностей, які полягають у підвищенні вимог суспільства до педагогів та їх наявним професійним рівнем.

Ключові слова: *неперервна педагогічна освіта, система післядипломної педагогічної освіти, спеціалізація, стажування, підвищення кваліфікації, перепідготовка, розвиток післядипломної педагогічної освіти.*

Актуальність теми. В умовах глобалізації, трансформації суспільства з індустріального в інформаційно-наукове, освіта посідає центральне місце у житті сучасної людини. Неперервна освіта стає необхідною умовою розвитку і успішного функціонування людства. Феномен неперервної освіти, безперечно є породженням сучасної цивілізації. Фактори, що сьогодні спонукають до життя неперервну освіту, у минулому були повністю відсутні. Тільки науково-технічний прогрес, як одна із сутнісних характеристик сучасної цивілізації, висунув перед людством (точніше перед найбільш розвинутими країнами) неперервну освіту як необхідність, надаючи потенційні можливості та потенційні засоби (техніко-технологічного, наукового, матеріального порядку) для реалізації [3, с. 40-41].

У світі зростає усвідомлення того, що людина повинна мати доступ до освіти впродовж життя. Спочатку неперервна освіта трактувалась як навчання дорослих, мета якого – компенсація упущень шкільної освіти, поповнення знань, пов'язане з вимогами життя. Пізніше увага зосередилась на проблемі підвищення кваліфікації, почали розроблятися питання функціонування освіти, організація різних її форм для того, щоб добитися більш ефективної участі спеціаліста у галузі своєї діяльності [12, с. 81].

Необхідність функціонування педагогічної освіти на засадах неперервності визначена у Концепції неперервної педагогічної освіти, яка прийнята Україною в 2013 році. Метою такої освіти є якісна підготовка педагогічних кадрів, здатних здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій [10].

Проблеми становлення, розвитку, теоретико-методологічні основи, організаційні форми неперервної педагогічної освіти розглядаються у працях Г. Данилової, Т. Десятова, І. Зязюна, Н. Клясен, С. Крисюка, А. Кузьмінського, Н. Ничкало, В. Олійника, Н. Протасової, Л. Сігаєвої, Н. Чепурної та ін.

Українська енциклопедія освіти тлумачить неперервну освіту як процес, який охоплює все життя людини, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості і всебічне збагачення її духовного світу, цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти [4, с. 580].

Більшість вітчизняних науковців розглядають неперервну освіту, як процес навчання людини протягом усього трудового життя, що дає їй змогу залишатися ефективним працівником, бути конкурентоздатним на внутрішньому і зовнішньому ринках праці. Це безперервний і цілеспрямований процес оволодіння професійними (необхідними для конкретної роботи) і іншими знаннями, що дає людині залишатися творчо активною протягом усього життя [14, с. 106-107].

Мета статті здійснити аналіз різних підходів вчених до визначення основних дефініцій, які характеризують неперервну педагогічну освіту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Неперервність педагогічної освіти в Україні забезпечується через систему післядипломної педагогічної освіти. В. Олійник та А. Нікуліна зазначають, що у структурі неперервної освіти найважливішою ланкою є післядипломна освіта, яка є цілеспрямованою, спеціально організованою і керованою цілісною системою перманентного формування в особистостей соціального досвіду, об'єктивна потреба для розвитку суспільства відповідно соціальних потреб людини.

Післядипломна освіта забезпечує всебічний розвиток навчання і самоосвіти особистості з моменту одержання нею диплому про освіту і до кінця її життя, тобто охоплює найтриваліший та найпродуктивніший період життя [8, с. 7].

У Законі України "Про вищу освіту" (2014р) післядипломна освіта визначається як спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її

професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду [5].

Найчастіше у науково-педагогічній літературі зустрічається таке визначення післядипломної педагогічної освіти: система навчання та розвитку фахівців з вищою освітою, що спрямована на приведення їхнього професійного рівня у відповідність до світових стандартів, вимог часу, індивідуально-особистісних та виробничих потреб, удосконалення наукового та загальнокультурного потенціалу особистості, яке реалізується через діяльність спеціальних державних або приватних навчальних закладів та засобами самоосвіти і керується державними стандартами відповідно до фаху, певних рівнів кваліфікації згідно з вимогами суспільно-економічного та науково-технічного процесу [7; 11].

С. Крисюк розглядає післядипломну педагогічну освіту як цілісну систему і виділяє в ній такі компоненти: цілі діяльності, що детермінуються вимогами суспільства до школи; зміст освіти; організаційні форми, методи роботи з педагогічними кадрами; умови, які забезпечують нормальне функціонування системи: органи управління, науково-методичне забезпечення, навчально-матеріальна база; результати функціонування. Аналіз розвитку цих компонентів, які забезпечують цілісність системи, оптимальність функціонування, комплексне вдосконалення, визначають тенденції розвитку цієї галузі [9, с. 12-13]. З метою визначення поняття система післядипломної педагогічної освіти звернемося до поняття "система". Система (грец. *systema* – складене з частин, з'єднане) – категорія, яка визначає об'єкт, організований в якості цілого, де енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію зв'язків з елементами інших систем [13, с. 915].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови "система" визначається як: ...4) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням [1, с. 902].

За С. Ожеговим поняття "система" є сукупність організацій, однорідних за своїм значенням, або установ, які організаційно об'єднані в одне ціле [15].

У контексті такого визначення ми розглядаємо післядипломну педагогічну освіту як систему, яка складається з навчальних закладів, що надають педагогам навчальні послуги з підвищення рівня фахової кваліфікації на базі професійної освіти та отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. До таких закладів в Україні відносяться: Центральний та обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, факультети та відділення післядипломної освіти при педагогічних ВНЗ, районні та міські методичні центри та кабінети.

Система післядипломної педагогічної освіти, з одного боку, забезпечує умови для безперервної якісної освіти педагогів, з другого – є найбільш гнучкою складовою процесу фахового зростання людини, відповідно до запитів суспільства. Ця гнучкість забезпечується наявністю різних видів післядипломної педагогічної освіти, які дозволяють здійснювати професійний розвиток педагогів згідно їхніх індивідуальних потреб.

Виділяють такі види післядипломної педагогічної освіти: *спеціалізація, стажування, підвищення кваліфікації та перепідготовка* [4, с. 683]. У деяких випадках до післядипломної педагогічної освіти відносять аспірантуру і докторантуру. Ми не можемо погодитися із цією думкою, так як вважаємо, що аспірантура та докторантура забезпечують неперервну освіту наукового спрямування, а післядипломна освіта покликана забезпечувати професійний розвиток і фахове зростання педагога. На жаль, досить малий відсоток педагогів отримують науковий ступінь кандидата чи доктора наук (це скоріше виняток), у той час як підвищення кваліфікації, стажування відбувається у професійному житті педагога не рідше 1 разу на 5 років. Ми поділяємо думку А. Кузьмінського, який вважає, що аспірантура і докторантура є формами підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів [6, с. 38].

Розглянемо види післядипломної педагогічної освіти більш детально. Згідно Закону України "Про вищу освіту" (2014) *спеціалізація* (від лат. *specialis* – особливий) визначається як конкретизація, деталізація фаху, набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості в межах спеціальності. Спеціалізація – підготовка педагога до виконання окремих завдань або обов'язків, які мають специфічні особливості межах спеціальності [5].

Стажування – вид післядипломної освіти, який передбачає адаптацію набутих теоретичних знань до вимог конкретного виду діяльності, конкретної посади на основі досягнень науки, технологій тощо. Термін вживається у двох значеннях:

– стажування молодого спеціаліста, є післядипломною практикою фахівця, періодом входження в професію безпосередньо на робочому місці під керівництвом досвідченого працівника, майстра своєї справи;

– стажування є формою засвоєння нових наукових знань, перспективних технологій, видів організації праці та інших досягнень в конкретній сфері діяльності, безпосередньо в організації (установі, закладі, виробництві) де вони виникли і запроваджуються [4, с. 870].

На нашу думку, стажування слід розглядати як один з різновидів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Найчастіше у науково-педагогічній літературі використовується поняття *підвищення кваліфікації*. Нерідко цей термін ототожнюється із післядипломною педагогічною освітою в цілому. Причиною цього, на нашу думку, є те, що підвищення кваліфікації педагогічних працівників та керівних кадрів освіти є найпоширенішим та масовим видом післядипломної освіти. Крім того, проходити підвищення кваліфікації зобов'язаний кожний педагогічний працівник не рідше одного разу на 5 років, тобто у середньому десь 8-10 разів протягом свого професійного життя.

Аналіз наукових джерел свідчить, що існують різні підходи до визначення поняття "підвищення кваліфікації". Так, вітчизняні науковці В. Олійник та В. Биков розглядають підвищення кваліфікації як набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності [7]. Т. Десятков та Н. Ничкало – як навчальну діяльність, спрямовану на вдосконалення, формування готовності працівника до виконання більш складних трудових функцій. Передбачає освоєння нових загальнотеоретичних і спеціально технологічних знань, розширення спектру вмінь і навичок, поглиблення розуміння зв'язку між наукою і технологією [2].

Інші автори розглядають підвищення кваліфікації як вид додаткової професійної освіти, відновлення і поглиблення отриманих раніше професійних знань, удосконалення ділових якостей працівників, задоволення їх освітніх потреб, пов'язаних із професійною діяльністю [14, с. 133].

В. Швидун, аналізуючи різні підходи до визначення поняття "підвищення кваліфікації", зазначає, що "... європейські вчені виокремлюють "вузьке" і "широке" трактування даного поняття..." [16, с. 2]. "Вузьке" значення відноситься безпосередньо до підвищення кваліфікації педагога і пов'язане із приведенням педагогічних знань, умінь і компетентностей у відповідність до модернізації системи освіти (оновлення навчальних планів, запровадження нових навчальних дисциплін, використання інтерактивних технологій навчання). "Широке" значення підвищення кваліфікації покликано реалізовувати принцип "навчання впродовж життя" або "безперервне навчання", тобто надавати можливість педагогу продовжувати підвищувати свій професійний рівень протягом усього періоду педагогічної діяльності [16].

У нашому дослідженні ми взяли за основу визначення поняття "підвищення кваліфікації педагогічних працівників", яке висвітлене у Енциклопедії освіти (за ред. В.Г. Кременя), де підвищення кваліфікації розглядається як складова загальної системи безперервної освіти особистості. Головною метою підвищення кваліфікації є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами та вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства та інтегрованих процесів у всесвітньому освітньому просторі [4, с. 675].

Педагогічний працівник має змогу підвищувати кваліфікацію у закладі післядипломної педагогічної освіти, у науково-методичному центрі або кабінеті району (міста), у методичному кабінеті освітнього закладу, в якому він працює.

Крім того, постійне удосконалення фахової підготовки можна здійснювати шляхом самоосвіти. *Самоосвіта* є основою неперервної освіти, вона об'єднує підвищення кваліфікації в курсовий і між курсовий періоди. Самоосвіта настільки тісно пов'язана з усіма, без винятку, підсистемами післядипломної освіти педагогів (підвищення кваліфікації, перепідготовка), що входить до її складу і зумовлює ефективність кожної. Саме із самоосвіти починається післядипломна освіта, вона може за певних обставин замінити будь-який структурний елемент післядипломної педагогічної освіти [11, с. 18].

Перепідготовка – специфічна форма післядипломної освіти, спрямована на здобуття іншої спеціальності при збереженні попереднього освітньо-кваліфікаційного рівня [5].

Становлення системи перепідготовки кадрів в Україні пов'язане з початком перебудови радянського суспільства, зокрема, системи освіти, у 80-і роки ХХ століття. Перепідготовка спрямована на оптимальну реалізацію здібностей, бажань, нахилів, накопиченого досвіду роботи слухача, який навчається. Мета, зміст, терміни, форми і методи перепідготовки визначаються відповідними галузевими стандартами вищої освіти України – освітньо-професійними програмами та освітньо-кваліфікаційними характеристиками. Виконавцями професійної перепідготовки кадрів є ВНЗ, які мають державну ліцензію на даний вид діяльності та пройшли державну акредитацію. Особи, які успішно пройшли державну атестацію на здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, отримують документ про вищу освіту державного зразка [4, с. 727-728].

На даний час, в Україні налічується близько 20 ВНЗ педагогічного спрямування, які здійснюють перепідготовку педагогічних працівників. Ця форма післядипломної освіти педагогів здійснюється педагогічними університетами у відповідних структурних підрозділах (факультетах та відділеннях післядипломної освіти).

Висновки. Отже, розглядаючи післядипломну педагогічну освіту у контексті неперервної педагогічної освіти, ми дійшли до висновку, що післядипломна педагогічна освіта – це соціально-педагогічна система, якій притаманні гнучкість та адаптивність, що дозволяє їй, у свою чергу, швидко реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві (виробництво, інформаційні технології, громадський устрій та ін.). Ця система має ціль забезпечити, з одного боку, країну у високопрофесійних педагогах, які здатні якісно підготувати підростаючу молодь, з іншого боку, сприяти внутрішнім потребам педагогічних працівників в удосконаленні та саморозвитку особистості протягом професійного життя. Післядипломна педагогічна освіта це система, що перебуває у постійному русі і розвитку, цей процес зумовлений вимогами суспільства, яке у свою чергу так само постійно рухається і розвивається.

Головною суперечністю, яка спонукає післядипломну педагогічну освіту до розвитку є наявність протиріч між високими сучасними соціальними вимогами до педагога, який працює у мінливому світі, і між ступенем професіоналізму, рівнем розвитку особистості педагога і рівнем його самореалізації.

Систематизація та уточнення дефініцій, які характеризують неперервну педагогічну освіту у нашій країні сприяє збагаченню її теоретичного змісту. Це, у свою чергу, допоможе у розкритті особливостей розвитку післядипломної педагогічної освіти та виявленні нових, перспективних стратегій неперервної професійної освіти педагогів в Україні.

Використані джерела

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [укл. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.– Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
2. Глосарій основних термінів професійної освіти / упоряд. Т.М. Десятов / за заг. ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вид-во "АртЕк", 2009. – 192 с.
3. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття): Монографія / За ред. Н.Г. Ничкало – К.: Видавництво "АртЕк", 2005. – 472 с.
4. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008 – 1040с.
5. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII: [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>
6. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.04 / Кузьмінський Анатолій Іванович. – К., 2003. – 481 с.
7. Олійник В.В. Підвищення кваліфікації керівників освіти за дистанційною формою навчання / В.В. Олійник, В.Ю. Биков [та ін.]; за заг. ред. В.В. Олійника. – К.: Логос, 2006. – 320 с.
8. Олійник В.В. Проблеми реформування і розвитку післядипломної освіти / В.В. Олійник, А.С. Нікуліна // Післядипломна освіта в Україні – 2001. – № 1. – С. 6-9
9. Післядипломна освіта керівних і педагогічних кадрів: проблеми розвитку: Матеріали звітної наукової конференції 2-3 листопада 1995 р. / Ред. кол.: М.І. Дробноход, С.В. Крисюк, Г.А. Дмитренко та ін. – К.: УПМККО, 1996. – 279 с.
10. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/
11. Протасова Н.Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н.Г. Протасова. – К., 1998. – 176 с
12. Сігасва Л.Є. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ-початок ХХІ століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01/ Сігасва Лариса Євгенівна. – К., 2010. – 558с.
13. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312с.
14. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти/ авт. кол.: Є.Р. Чернишова, Н.В. Гузій, В.П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред. Є.Р. Чернишовой; Держ. вищ. навч. заклад "Ун-т менедж. освіти". – К.: ДВНЗ "Університет менеджменту освіти", 2014. – 230с.
15. Толковый словарь Ожегова. – [Электронный ресурс] / [авт. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.]. – Режим доступа: <http://www.ozhegov-shvedova.ru/19-741515/СИСТЕМА>.
16. Швидун В.М. Аналіз поняття "післядипломна педагогічна освіта" в контексті інтеграції освітніх систем / В.М. Швидун. // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – №4(19). – С. 89–97.

Opolska A.

CONTINUOUS PEDAGOGICAL EDUCATION: DEFINITIONS OF THE RESEARCH

The problem of ensuring the continuity of postgraduate pedagogical education is examined in the article. Education should cover all parts of human's life with the purpose of providing its competitiveness at the labour-market and its intellectual wealth. The main definitions which characterize continuous pedagogical education in Ukraine are scrutinized. The legislative documents which represent the necessity of function in pedagogical education on the grounds of continuity are denoted in the article. We determine that continuity of pedagogical education in our country is provided by the system of postgraduate pedagogical education. The system of postgraduate pedagogical education in Ukraine consists of educational institutions which give teachers training services for advancing its professional qualification on the basis of professional education and for getting another specialty on the basis of earlier received educational qualification and practical knowledge. The main types of postgraduate pedagogical education are examined in the paper, such as specialization, study course, advanced training, retraining course. We define on the grounds of analyses of science education literature that very often a term "advanced training" is identified with postgraduate pedagogical education on the whole. The main reason is that advancing of professional qualification is the most widespread and common type of postgraduate teachers training. Postgraduate pedagogical education is considered in the context of continuous pedagogical education and we conclude that postgraduate teachers' training is a socio-educational system. This system is flexible and adaptive that makes it possible to respond rapidly to social changes (production, information technology, social principles and so on.). The system of postgraduate pedagogical education is in constant motion and growth, this process is conditioned by social demands, which in turn is constantly moved and developed. We prove that the main factor to induce postgraduate pedagogical education to development is overcoming the contradictions. These contradictions are consisted in rising social demands to teachers and their proficiency.

Key words: continuous pedagogical education, system of postgraduate pedagogical education, specialization, study course, advanced training, retraining course, development of postgraduate pedagogical education.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016 р.